

revolucionarnim značajem so slovesno praznovali tudi cerkvene praznike, predvsem božič.

Božo Repe je tudi avtor *Obdobja 1945-1990*. Piše, da so bili prazniki, oblikovani v povojnem času, predvsem ideološko obarvani. Njihov izvor sega v čas narodnoosvobodilnega boja in revolucije. S temi številnimi prazniki in praznovanji ter javnimi manifestacijami je takratna oblast želela zavest naroda prikrojiti svojim težnjam, želel je, da bi ljudje verjeli, v socializem kot najboljši možni politično-gospodarski sistem. Ob takih težnjah so bili stari prazniki, predvsem cerkveni, potisnjeni ob stran.

Praznovali smo dan žena, 'kultni praznik' dan mladosti, praznik dela 1. maj, dan mrtvih - s prikrojenim konceptom, saj naj bi obujali spomin na padle partizane in tiste žrtve 2. svetovne vojne, ki so umrle za "pravo stvar" - in dan republike. Od vojaških obletnic smo praznovali dan zmage, dan borca, dan Jugoslovanske ljudske armade, dan Osvobodilne fronte in dan oborožene vstaje slovenskega ljudstva. Poleg vseh teh praznovanj na republiški oziroma državni ravni smo Slovenci praznovali še celo vrsto občinskih praznikov in obletnic.

Omenila sem že, da so bili cerkveni prazniki potisnjeni "pod posteljo"; namesto božiča so oblasti, posnemajoč Sovjetsko zvezo, postopoma uvajale praznovanje novega leta.

Slovesnosti v čast pesnikom, pisateljem in drugim umetnikom so bile ves čas dovoljene in močno prisotne - v teh so se Slovenci nekako izživeli, saj so pomanjkanje državniške tradicije poskušali nadomestiti s poudarjanjem kulturne identitete.

Zadnje poglavje knjige je *Obdobje po letu 1990* (avtor Božo Repe). Od začetkov osamosvajanja je bilo jasno, da bomo Slovenci praznovali nove državotvorne praznike. Ni pa bilo jasno, kaj se bo zgodilo s starimi prazniki, ni bilo jasno, ali bomo praznovali tudi cerkvene praznike, in če jih bomo, katere - le katoliške ali tudi protestantske. Konec leta 1991 nas je slovenski parlament s sprejetjem in potrditvijo "liste" praznikov in dela prostih dni v Republiki Sloveniji odrešil nadaljnjih ugibanj.

Imamo, kar je določil, praznujemo pa tisto, kar spoštujemo.

Mojca Šorn

I v a n K r i ž n a r : Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodno-osvobodilnim bojem. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije; Okrožni odbor aktivistov OF Jesenice. Ljubljana 2000, 454 strani, ilustr.

Monografija Ivana Križnarja obravnava severozahodno območje Gorenjske v obdobju nacistične okupacije 1941-1945, ki je bilo organizirano v upravno-politično enoto osvobodilnega gibanja kot jeseniško okrožje. Vključena je v zbirko Knjižnica OF.

Njeno vsebinsko zasnovano označuje zahteven celosten oziroma optimalen pristop. Avtor se je namreč odločil za izrazito trosmerno obravnavo obdobja oku-

pacije in revolucijskega osvobodilnega boja. Prvi tematski sklop predstavlja opis organiziranosti, ukrepov ter ciljev okupacijskih oblasti. Drugega predstavljajo opisi organizacijskega razvoja in dejavnosti partizanskih enot, tretjega pa organizacijska rekonstrukcija ter prikaz dejavnosti protifašističnih in oblastnih organizacij na terenu. Z enakovredno obravnavo navedenih vsebin in njihovih medsebojnih učinkovanj je želel izluščiti čimbolj popolno in večplastno podobo procesov, kakršni so se odvijali na širšem jeseniškem območju v vojnem obdobju, ter položaj posameznika v njegovem vojnem in civilnem vsakdanjiku.

Knjiga zato ni le monografija jeseniškega okrožja OF v ožjem smislu, temveč obenem tudi okupacijske upravne enote, tj. okrožja Radovljica; obe enoti sta se teritorialno pretežno skladali. Poleg že omenjene celovite obravnave je treba opozoriti še na dve dragoceni lastnosti monografije. Prva zadeva avtorjevo izvrstno poznavanje ne samo partizanskih arhivskih virov, ampak tudi arhivskih virov nemškega okupatorja, kar mu je omogočilo, da je naše dosedanje poznavanje posameznih tematik pomembno dopolnil ali pa nekatera vprašanja povsem na novo obravnaval. Druga zadeva dejstvo, da se pisec ni omejil le na opisovanje dogajanj v jeseniško/radovljiškem okrožju, temveč je to dogajanje v znatni meri umestil v pokrajinski ali celo širši okvir.

Območje jeseniškega okrožja je v času 1941-1945 zaradi različnih vzrokov po svojem pomenu v marsičem izstopalo v primerjavi z drugimi območji. Tu je bil sedež okupacijske uprave in osrednji policijski zapor. V njem so obstajali pomembni industrijski obrati, ki so s svojo proizvodnjo predstavljali upoštevanja vredno postavko v nacističnem gospodarstvu, tamkaj zaposleni delavci pa so bili vidni nosilci oboroženega protiokupatorskega odpora in težej po bolj ali manj radikalnem predrugačenju družbenih razmer.

Uvodoma avtor podaja natančen predvojni portret obravnavanega območja, zajetega v jeseniškem partijskem okrožju oziroma radovljiškem okraju. Sem je uvrstil: teritorialni obseg in geostrateški pomen tega območja; število prebivalstva, naselij in celo hiš; poklicno strukturo prebivalstva z izrazitim deležem delavstva; posestno strukturo kmečkih gospodarstev in kvaliteto kmečkega gospodarjenja; vsakdanje življenje kmečkega človeka; socialno razslojevanje; politično pripadnost prebivalcev skozi prizmo predvojnih volitev; kulturne razmere itd. Navedeni dejavniki so po avtorjevi sodbi tudi pomembno vplivali na razvoj procesov v času okupacije.

Sledi prikaz napada na Kraljevino Jugoslavijo, šibkosti odpora kraljeve jugoslovanske vojske, samoiniciative prebivalstva v obrambi napadene domovine in zasedbe severozahodne Gorenjske - najprej po italijanskem in kmalu zatem po nemškem okupatorju. Zadnji je tu stalno vzdrževal močan represivni aparat ter bohotno in pedantno upravo, ki je z vso natančnostjo predpisovala in omejevala življenje slehernika v novem pravnem in gospodarskem državnem okviru. Podrobno so predstavljeni raznarodovalni ukrepi (izgoni narodno zavednih Slovencev, uvedba nacističnega izobraževalnega sistema) in ustanavljanje organizacij, ki bi naj širile nacistično miselnost (Koroška ljudska zveza, Wehrmannschaft itd.)

Kar štiri poglavja so posvečena vojaškim in političnim pripravam na organiziranje upora proti okupatorju in začetkom oboroženega boja v obdobju pred decembrsko vstajo leta 1941. V njih avtor med drugim stvarno opozarja na posamezne pojave dilem (tudi v vrstah komunistov) glede primernosti takojšnjega

oboroženega upora, stvarno predstavi nastanek prvih ilegalnih skupin (ugotavlja, da je bil odziv manjši od v vodstvu pričakovanega), predstavi ustanavljanje prvih odborov OF, v katere so se pogosto vključevali ljudje ne glede na predvojno strankarsko ali sindikalno pripadnost in tako ustvarjali pluralizem v začetnem obdobju frontne organizacije. Ugotavlja, da so bile možnosti za odpor proti okupatorju in za partizansko bojevanje v posameznih območjih okrožja različne - zaradi okupatorjevega nadzora najmanjše in najtežje na Jesenicah in v zgornji Savski dolini, precej bolj ugodne pa v Bohinju in v naseljih pod Jelovico in Stolom. Poudarja, da NOB ni potekal spontano, v njegovem organiziranju pa izpostavi politično-organizacijsko vlogo komunistov tako v snovanju odborov OF kot prvih partizanskih enot, zaradi česar so bili komunisti od vsega začetka pod močnim udarom gestapa.

V prvem valu oborožene vstaje, ki je med vsemi slovenskimi pokrajinami najbolj množično zajela prav Gorenjsko, je jeseniško okrožje dalo dve četi - Jelovško in Jeseniško, ki sta se avgusta 1941 združili v Cankarjev bataljon, katerega pa je okupatorju v kratkem času uspelo razbiti na manjše skupine. Za vodstvo revolucijskega osvobodilnega gibanja je nastopilo izjemno delikatno obdobje, saj so okupatorjevi povračilni ukrepi širili med prebivalstvom prepričanje, da je z akcijami bolje počakati, pa tudi partizanskih borcev sta se polaščali malodušje in pasivizacija.

Posebno poglavje obravnava decembrsko vstajo, katere težišče je predstavljalo kmetško škofjeloško območje in ne jeseniško z močnim delavskim zaledjem. Razmeroma kratkotrajna vstaja v jeseniškem okrožju je zajela območje Ribnega, Gorij, Dovjega in Mojstrane, med njene največje dosežke pa sodi pregon sovražne posadke iz Dovjega ter ustanovitev nove Jeseniške in Triglavske čete. Naglemu upadu uporniškega razpoloženja so sledili težki povračilni ukrepi okupatorja, ki jih pisec zelo konkretno obravnava. Konec leta 1941 je okupator močno okreplil napore za uničenje partizanskih enot in terenskih organizacij. To mu je z razbitjem Cankarjevega bataljona po boju v Dražgošah in z vdorom v organizacije KPS, SKOJ in OF, do katerega je prišlo decembra 1941 prav na Jesenicah in se je kot plaz razširil po celotni Gorenjski, tudi uspelo. Avtor meni, da je do obsežnega vdora v terenske organizacije prišlo tudi po krivdi samih organizacij, ker njihovo delo ni bilo zadosti prikrito pred okupatorjem in njegovimi obveščevalci.

Spomladi 1942 je sledil ponovni vzpon partizanske oborožene sile na Gorenjskem. V procesu krepitve enot sta tudi Cankarjeva in Poključka četa prerasli v samostojna bataljona. Njuna največja akcija je bila uničenje železniškega mostu v Mostah pri Žirovnici junija 1942, zaradi česar je bil promet 20 dni prekinjen, okupator pa se je maščeval z ustrelitvijo 28 talcev. Naraščajočo partizansko dejavnost je okupator poskušal eliminirati tudi z uvajanjem novih metod protipartizanskega bojevanja, in sicer z organiziranjem "protiband". V jeseniškem okrožju je že sredi leta 1942 ustanovil dve taki skupini. Silovita nemška ofenziva "Enzian" poleti 1942 jeseniškega okrožja v glavnem ni zajela. Toda obsežni varnostni ukrepi, ki so spremljali ofenzivo in so hudo prizadeli civilno prebivalstvo, so imeli težke posledice tudi v jeseniškem okrožju. Avtor navaja, da so bili okupatorjevi povračilni ukrepi (množične aretacije in streljanja talcev) tako hudi, da so ljudje ponekod prosili partizane, naj začasno prenehajo z akcijami, v Ribnem pa naj bi bilo kar 69 mož pripravljenih sprejeti orožje za boj proti partizanom.

V posebnem poglavju avtor obravnava okupatorjevo namero, da v kar največji meri izkoristi materialne in človeške potenciale v okupirani Gorenjski. Da bi okupiranemu prebivalstvu lahko naložil dolžnosti nemških državljanov, je začel uvajati nemško pravno ureditev tudi na Gorenjskem. Zato je oktobra 1942 podelil Gorenjcem državljanstvo na preklic in jih s tem zavezal vojaški obveznosti, kar je bil sploh glavni namen podelitve nemškega državljanstva na preklic. Vojaški urad okupatorjevega radovljiškega okrožja je prve vojne obveznike pozval na nabor novembra 1942, januarja 1943 pa jih je začel mobilizirati. S tem je sprožil partizansko protimobilizacijo in svojevrstno tekmo med obema protagonistoma v pridobivanju mobilizirancev. Avtor po natančni analizi poteka okupatorjeve in partizanske mobilizacije ugotavlja, da se je sprva povsem uspešna nemška mobilizacija postopoma spreminjala v partizansko mobilizacijo, dokler okupator v letu 1944 le-te ni povsem opustil.

Leto 1943 je na Gorenjskem potekalo v znamenju obnavljanja in krepitve tako partizanskih enot kot terenskih političnih organizacij. Kar zadeva terenske organizacije, prihaja avtor do zanimive ugotovitve, da se je osvobodilno gibanje v jeseniškem okrožju obnovilo in razmahnilo v letu 1943 z nekajmesečno zakasnitvijo v primerjavi z ostalimi gorenjskimi okrožji, da je zatem beležilo bolj zmerno rast kakor ostala okrožja, vendar je ta rast potekala neprekinjeno, kar za ostala gorenjska okrožja ne velja; le-ta so namreč po hitrem porastu osvobodilnega gibanja doživela pred koncem vojne še težke udarce in izgube. V poglavjih o terenskih organizacijah podaja avtor podrobno organizacijsko sliko terenskih organizacij (OF, NOO, KPS, ZKM, SPŽZ, DE, VOS) skozi posamezne časovne periode, poimensko navaja številne aktiviste in člane forumov (s tem posredno dokazuje množičnost gibanja), opisuje področja dejavnosti posameznih organizacij, opozarja na različne pogoje delovanja po posameznih rajonih oziroma okrajih itd. Križnar ocenjuje, da se je zaradi vse bolj množičnega značaja osvobodilnega gibanja vloga KPS začela spreminjati v smer zmanjševanja njenega neposrednega odločanja in, da je poslej svojo voljo uveljavljala predvsem prek ustreznih metod delovanja v političnih in oblastnih organih. Problematizira večkrat ponovljeno oceno osrednjega vodstva o jeseniškem proletariatu, ki da ni v celoti izpolnil dolžnosti do svojega naroda.

Na vojaškem področju je leto 1944 potekalo v znamenju vsakodnevnih partizanskih spopadov z oboroženimi okupatorjevimi oddelki in napadov na objekte ter komunikacije, ki so bili za okupatorja pomembni. Ta t.i. "mala vojna" je prisiljevala okupatorja, da je na območju jeseniškega okrožja ves čas moral vzdrževati številčno močne oborožene sile. Dosežena stopnja razvoja partizanske vojske pa je omogočila nadgradnjo dotedanje taktike bojevanje s kombinacijo klasičnega partizanskega bojevanja, katerega nosilci so bili bataljoni Gorenjskega odreda (oz. od avgusta 1944 njegovi nasledniki: Jeseniško-bohinjski, Škofjeloški in Kokrški odred), ter akcijami večjega obsega na izbrane in zahtevnejše cilje, ki so jih izvajale brigade 31. (Triglavske) divizije.

Delo se zaključuje s predstavitvijo različnih ukrepov partizanskih oblastno-političnih vodstev od jeseni 1944 dalje (združevanje okrajev, mobilizacija terenskih delavcev v partizanske enote) ter z zaključnimi boji maja 1945. Z omenjenimi ukrepi, ki so jih sicer izvajali povsod po Sloveniji, je partizansko vodstvo želelo

čimbolj okrepi partizansko vojsko, organizacije na terenu pa usposobiti za prevzem oblasti ob koncu vojne.

Ob predstavljeni vsebini pa avtor obravnava še vrsto drugih vprašanj in posreduje zanimive, bogate podatke. Naj omenimo le nekatera vprašanja, kot npr.: problemi preskrbe civilnega prebivalstva v tem pasivnem predelu Gorenjske; socialni položaj delavstva; naseljevanje Nemcev na Gorenjsko iz Ljubljane, Kanalske doline, Bukovine; stanovanjski problemi nemškega uradništva; komunalno urejanje naselij oziroma načrti za njihovo ureditev; turizem; vpoklici deklet v nemško delovno službo; umik posameznih družin pred partizani na Koroško; delovanje gestapovske agenture; delovanje t.i. samozvanega POOF za Gorenjsko; Gorenjska samozaščita in četništvo; versko življenje pod okupacijo; vojne žrtve itd.

Monografija Ivana Križnarja o jeseniškem okrožju predstavlja pomemben prispevek k zgodovinopisni obravnavi položaja, usode, dejanj in hotenj slovenskega naroda v razmerah okupacije. Njen celovit in temeljit vpogled v čas druge svetovne vojne na izbranem ožjem območju, visoka stopnja dokumentarnosti, avtorjeva študioznost oziroma pedantnost, prizadevanje za čim večjo objektivnost - ko se npr. ne izogiba tudi najbolj občutljivim pojavom v vrstah osvobodilnega gibanja (usmrtitve, samovolja itd.), njegov smisel za razbiranje vzrokov, posledic in večplastnosti procesov, njegov občutek za stvarnost in njegovo izogibanje poenostavitvam, so odlike, ki vsekakor pritrjujejo oceni o pomembnosti knjige. Bralec si tako lahko neodvisno od avtorjevih sklepov ustvarja lastno sodbo o tistem času. Njeno temeljitost nenazadnje izpričujejo že sam obseg in množica uporabljenega arhivskega gradiva, literature in pričevanj, o čemer se lahko bralec prepriča v kar 1870 opombah. Čeprav knjiga zajema dogajanje na majhnem delu slovenskega ozemlja, pa je njen pomen mnogo širši, saj predstavlja pomemben prispevek k spoznavanju mozaične splošno-nacionalne zgodovine v obdobju okupacije in revolucijskega osvobodilnega boja; in sicer v smislu rahljanja poenostavitev, češ da so protiokupatorsko dejavni Slovenci bojevali izključno narodnoosvobodilni ali pa izključno revolucionarni boj.

Ob tem pa avtor kot aktivni udeleženec protiokupatorskega odpora nikakor ne prikriva lastnega naklonjenega odnosa do partizanskega gibanja. Pred seboj imamo torej avtorja, ki v sebi združuje strokovno usposobljenost, pa tudi osebno izkušnjo. Svoje dojemanje takratnega časa je avtor opredelil že v uvodu, kjer pravi: "NOB se je začel in krepil zaradi povsem nasprotnih hotenj okupatorja in slovenskega prebivalstva. Okupator je hotel z napadalno vojno zasedeno slovensko ozemlje čimprej ponemčiti, gospodarsko izkoristiti in ga priključiti k svoji državi; OF in njena partizanska vojska pa sta hoteli to preprečiti, osvoboditi slovensko ozemlje in uveljaviti družbeno ureditev v korist delovnih ljudi kot velike večine prebivalstva." (str. 11)

Monografija o jeseniškem okrožju se nedvomno uvršča med najbolj temeljite in najbolj celovite zgodovinopisne obravnave nekega ožjega teritorija. V tem je njena odlika.

Vida Deželak-Barič